

نشست آسیب‌شناسی نظام تأمین مالی فناوری و نوآوری کشور

نشست آسیب‌شناسی نظام تأمین مالی فناوری و نوآوری کشور در تاریخ 7 اسفند 1401 به صورت حضوری و آنلاین در خانه اندیشه‌ورزان برگزار شد میهمانان نشست روح‌الله ابوجعفری مشاور وزیر اقتصاد و علیرضا باباخان معاون صندوق پژوهش و فناوری استان البرز و همچنین نجم‌الدین یزدی پژوهشگر ارشد پژوهشکده سیاست‌گذاری دانشگاه شریف به‌عنوان دبیر نشست بودند.

این نشست در ادامه نشست آسیب‌شناسی نظام تأمین مالی بعد از نشست تأمین مالی علم و پژوهش کشور برگزار شد. نهادهای مختلفی برای تأمین مالی فناوری و نوآوری در کشور وجود دارد و از ابزارهای مختلفی استفاده می‌کنند که می‌توان گفت از ابزارهای تأمین مالی علم و پژوهش توسعه‌یافتگی بیشتری دارند؛ اما از مسائل و مشکلاتی همچون توسعه‌ی پراکنده و متشتت نهادی، ضعف در هماهنگی و... دارند.

در رأس این نهادها صندوق نوآوری و شکوفایی و صندوق‌های پژوهش و فناوری را در موضوعات مختلف و مناطق مختلف در کشور داریم. از طرف دیگر بازار، پول، سرمایه و بورس مورد بحث قرار می‌گیرند و ذیل آن‌ها مباحثی مانند ارزش‌گذاری، اعتبارسنجی دارایی‌های نامشهود پایگاه‌داده و در دسترس بودن داده‌ها برای تحلیل وضعیت مطرح می‌شود.

در ابتدای جلسه علیرضا باباخان، معاون صندوق پژوهش و فناوری استان البرز، شمای کلی از وضعیت صندوق‌های پژوهش و فناوری کشور ارائه و روابط آن با صندوق نوآوری و شکوفایی تشریح نمود و سپس به بررسی چالش‌ها و آسیب‌ها در این حوزه پرداخت.

معاون صندوق پژوهش و فناوری استان البرز گفت: یکی از بازیگران اصلی زیست‌بوم تأمین مالی فناوری در کشور، صندوق‌های پژوهش و فناوری هستند که در ماده صد قانون برنامه سوم توسعه، مورد توجه قرار گرفته است. با وجود اینکه 20 سال از تأسیس این صندوق‌ها در کشور می‌گذرد؛ اما به لحاظ کمی و کیفی توسعه خاصی نداشته‌اند؛ اما در 4 سال اخیر اهمیتشان در نظام تأمین مالی فناوری و نوآوری بیشتر شده و کارگروه صندوق‌های پژوهش و نوآوری تشکیل شده است. این کارگروه عملاً نقش رگلاتور (نظم‌دهنده) صندوق‌های پژوهش و فناوری را بازی می‌کند. در طول این چند سال اخیر سیاستی اتخاذ شده مبنی بر افزایش تعداد صندوق‌های پژوهش و فناوری. در سال 1386، ما 18 صندوق پژوهش و فناوری داشتیم که در قانون برنامه چهارم توسعه به تعداد آنها اضافه شده است؛ اما در برنامه پنجم توسعه دیگر به صندوق‌های پژوهش و فناوری مجوز تأسیس داده نشد؛ در حال حاضر تعداد صندوق‌های پژوهش و فناوری از 18 صندوق به 68 صندوق رسیده است و یک توسعه کمی شدید داشتیم و هر روز به تعداد آن افزوده می‌شود هر مؤسسه، نهاد یا سازمانی که تمایل دارد درخواست مجوز صندوق پژوهش می‌دهد به همین دلیل ما در هراستان حداقل یک صندوق و در تهران هم معادل تمام صندوق‌ها، صندوق داریم؛ یعنی اگر تعداد 68 تا صندوق در کشور داشته باشیم 32 صندوق در استان‌ها و مابقی در تهران است. در حال حاضر با یک تنوعی در صندوق‌های پژوهش و فناوری مواجه هستیم: صندوق‌های مادر، صندوق‌های دانشگاهی، صندوق‌های تخصصی مانند صندوق صنایع خلاق، صندوق اقتصاد دیجیتال، صندوق‌های سازمانی مانند صندوق اوقاف و صندوق‌هایی که کارکردشان روی صنعت خاص یا فناوری خاصی است: مثل صندوق نانو، صندوق بیو.

اگر ما به اساس‌نامه این صندوق‌ها نگاه کنیم از نظر اساس‌نامه‌ای همه این صندوق‌ها مشابه هم هستند ما صندوق‌های مختلف داریم که انتظار می‌رود کارکردهای مختلفی هم داشته باشند؛ اما این صندوق‌ها اساس‌نامه‌هایشان شبیه به هم است صنعت دفاعی صندوق وزارت دفاع را تأسیس کرده است؛ یعنی قرار است این صندوق تمام خدمات مالی و اعتباری خود را به حوزه دفاع ارائه دهد؟ و دیگر قرار نیست صندوق‌های شرکت‌های دیگر با صنایع دفاعی کار کنند؟ این موارد به‌طور کلی محل ابهام است.

وی در ادامه مشخص نبودن اساس‌نامه‌های صندوق پژوهش و فناوری و کارکرد آنها افزود: و یا صندوق‌های دانشگاهی که مشخص نیست به چه منظور تأسیس شدند به این منظور که به اختراعات اساتید دانشگاه خودشان کمک مالی کنند یا اینکه می‌توانند در حوزه‌های دیگر و یا در استان‌های دیگر هم وارد شوند؟ این موضوعی است که مشخص نیست.

ما در دنیا صندوق‌های دانشگاهی داریم عمده تمرکز این صندوق‌های دانشگاهی (proof of concept) poc برای تحقیقات آزمایشگاهی است؛ یعنی وقتی یک آزمایشی در سطح آزمایشگاهی هست صندوق‌های دانشگاهی وظیفه تأمین

مالی آن پروژه آزمایشگاهی را انجام می‌دهند و از آن حمایت می‌کنند. چالشی که در کشور و سایر کشورها وجود دارد این است که گرنت اساتید کاهش پیدا کرده یا صفر شده است. در این شرایط این صندوق‌ها باری از دوش تأمین مالی تحقیقات دانشگاهی برمی‌دارند.

باباخان در رابطه با شکل‌گیری رقابت‌های ناسالم و به‌هم‌ریختگی بازار در این حوزه تصریح کرد: ما شاهد این هستیم که برخی از دانشگاه‌های ما صندوق دارند؛ اما در وزارت علوم یا معاونت علمی به دنبال تأمین مالی خود هستند یا مثلاً صندوق دانشگاهی در صنعت دفاعی ضمانت‌نامه صادر می‌کند صنعتی که خودش صندوق تخصصی مخصوص به خود را دارد. این باعث شده است که در یک‌سری جاها رقابت‌های ناسالم شکل بگیرد یک به‌هم‌ریختگی در بازار به وجود بیاید علاوه بر این به‌هم‌ریختگی صندوق نوآوری و شکوفایی نیز اضافه شده که خود صندوق نوآوری هم رقیب تمام صندوق‌های پژوهش و فناوری است. این به‌هم‌ریختگی نیاز به ساماندهی دارد.

وی افزود: سرمایه‌ی ثبتي کارگروه‌های صندوق در این آشفته‌بازاری که داریم متناسب نیست. مثلاً صندوق‌هایی که 3 میلیارد تومان سرمایه‌ی ثبتي دارند با این نرخ ارزی که مشاهده می‌کنیم معلوم نیست چقدر این صندوق‌ها بتوانند به حیات خود ادامه دهند و کار کنند. ما صندوق‌هایی در استان‌های مختلف داریم که نمی‌توانند جوابگوی نیازها در اکوسیستم نوآوری خود باشند مجبور می‌شوند در شهرهای دیگر کار کنند. دقیق کردن اساس‌نامه‌های صندوق‌های پژوهش و فناوری می‌تواند کمک کند که کمی در فضای تأمین مالی شرکت‌های فناور و دانش‌بنیان دقیق‌تر و بهتر عمل کنیم.

در ادامه نشست، روح‌الله ابوجعفری مشاور وزیر اقتصاد و نماینده وزیر اقتصاد در کارگروه صندوق‌های پژوهش و فناوری سخنان خود را با نگاه تاریخی به وضعیت صندوق‌ها آغاز کرد و گفت: تبیین‌های مختلفی می‌توان از جدی شدن توسعه اقتصادی در غرب و فرایندهای آن انجام داد. انقلاب علمی شکل گرفت و باعث به‌وجود آمدن اختراعاتی شد این اختراعات تبدیل محصولات صنعت و در نهایت باعث تحولات و انقلاب‌های صنعتی شدند.

وی با تأکید بر نقش نظام مالی در توسعه صنعتی و توسعه اقتصادی افزود: یک نگاه به توسعه نظام مالی ثانویه و موضوع تبعی است به این معنی که ابتدا در غرب رنسانس شکل گرفت و انقلاب علمی رقم خورد، بعد از آن فرایند به‌وجود آمدن صنایع اتفاق افتاد و صنایع برای توسعه نیازهای مالی‌شان نظام تأمین مالی را شکل دادند. اما نگاه دیگر این است که در این

فرایند، رویکرد تأمین مالی رویکرد جهت‌دهنده و پیشران بوده است. یکی از بنیان‌گذاران این حوزه اقتصاد تکنولوژی و فناوری و نوآوری شومپتر است تمرکز اصلی او بر بحث‌های نظام سرمایه‌داری است.

وی در ادامه تصریح کرد: نکته‌ای که باید به آن توجه کرد و شومپتر نیز به آن اشاره کرده است ویژگی دوم نظام سرمایه‌داری و قدرت خلق پول از هیچ است. این ویژگی به شما امکان تأمین مالی جسورانه را می‌دهد. نقش خلق اعتبار در نظام سرمایه‌داری بسیار پررنگ است او در کتاب سرمایه‌داری سوسیالیسم و دموکراسی پیش‌بینی می‌کند که چطور این نقش به‌مرورزمان به نقش مخرب خود تبدیل می‌شود.

مشاور وزیر اقتصاد افزود: در نحله‌های اقتصاد مالی دو رویکرد وجود دارد یک رویکرد این است که اقتصاد و سپس نظام مالی توسعه می‌یابد تحت عنوان خنثایی پول نام دارد. رویکرد دیگر اعتقاد دارد ابتدا نظام مالی توسعه پیدا می‌کند سپس بخش حقیقی رشد می‌کند به تعبیری می‌توان گفت که رویکرد اول نظام تأمین مالی را همانند دستگاه گردش خون می‌داند. دستگاه گردش خون تسهیل‌کننده دارد در صورتی که در نگاه دوم دستگاه‌های نظام مالی کارکردهای دستگاه عصبی دارند و این دستگاه‌های عصبی اقتضائاتی دارد که به خنثایی و بی‌طرفی دستگاه گردش خون نیست.

وی با اشاره به اینکه با شکل‌گیری چارچوب نظام بانکی نظام تأمین سرمایه و سازوکارهای اعتباربخشی شکل می‌گیرد و به تدریج باعث شکل‌گیری نوآوری می‌شود افزود: اما شرکت‌های نوآور جدید به اندازه شرکت‌های شناخته شده قدیمی نمی‌توانند تأمین مالی بشوند به تعبیری بازار تأمین مالی در تأمین مالی نوآوری شکست می‌خورد بر اساس این چارچوب وقتی بازار شکست می‌خورد دولت‌ها باید ورود پیدا کنند. برای رفع این مشکل دولت‌ها به سراغ نهادسازی مالی به صورت تخصصی رفتند. این پروژه‌ها پروژه‌هایی نیستند که دارایی‌های ملموس داشته باشند دارایی‌های نامشهود زیادی دارند. این امر باعث شده است که ما وقتی در ادبیات اقتصاد اطلاعات نگاه می‌کنیم با 2 چالش مواجه شویم: moral hazard (کژ منشی)

Adverse selection (کژگزینی)

کژگزینی به این معنا است که اگر شرکتی با تولیدات ملموس مثل تولید مواد غذایی برای تأمین مالی سراغ بانک، به عنوان تأمین مالی کننده برود در کنار آن شرکت‌هایی که به ساخت داروهای نو ترکیب مشغول‌اند یا شرکت‌هایی که ایده‌ای جدید در صنایع خلاق و فرهنگی و انیمیشن دارند هم متقاضی تأمین مالی باشند بانک به عنوان کسی که صاحب پول است نمی‌تواند به کسب و کارهای جدید اعتماد کند و ریسک کند؛ چون ظرفیت و توانمندی لازم را ندارد آینده‌نگری نمی‌کند و این نکته را در نظر نمی‌گیرد که در نهایت آن شرکت در حوزه انیمیشن مثلاً می‌تواند به کارخانه والت دیزنی در آینده تبدیل شود.

کژ منشی نیز به این معنا است که نظام تأمین کننده می‌گوید اگر به کسب و کارها پول بدهیم تا در حوزه خود سرمایه‌گذاری کنند با وضعیت دلار در حال حاضر، منطبق اقتصاد ایران به آن‌ها می‌گوید بروید دلار بخرید که سودش قابل مقایسه با سود کسب و کار نیست.

ابوجعفری در خصوص رفع این مشکل اشاره کرد: ایجاد یک نظام مالی موازی نظام مالی متعارف که در کنار بانک، بورس و بیمه می‌تواند کمک‌کننده باشد ما نهادهایی لازم داریم که بازار تأمین مالی نوآوری را ایجاد کنند مانند: شتاب‌دهنده‌ها. قبل از انقلاب در کشور ما، نهادهایی شکل گرفته است ما یک مثلث توسعه صنعتی داشتیم مثلث توسعه صنعتی ما شامل سازمان گسترش و نوسازی صنایع، سازمان مدیریت صنعتی و بانک توسعه صنعت و معدن بود؛ کمی بعد بانک توسعه اعتبارات صنعتی هم شکل گرفت که خصوصی بود. در سال 1355 بانک مرکزی 60 میلیون تومان، 12 ساله با نرخ صفر در بانک اعتبارات صنعتی سپرده‌گذاری کرد تا در توسعه هتل و سینما سرمایه‌گذاری کند و تسهیلات بدهد در واقع یک هدف‌گذاری وجود داشت بعد از آن با جنگ مواجه شدیم که بحث ساخت داخل مطرح شد؛ اما تقریباً از دهه 70 به بعد سعی کردیم نهادهایی را ایجاد کنیم طور مثال صندوق توسعه تکنولوژی که در سال 68 تأسیس شد و نامش صندوق حمایت مالی از مبتکرین مخترعین مکشفین بود.

وی با اشاره به اینکه این نهادهای مالی بیشتر به دولت و بودجه وابسته بود افزود: غیر از صندوق توسعه تکنولوژی که نظام بانکی آن را تأسیس کرد و در مرحله اول تجربه موفق نبود بقیه صندوق‌ها دولتی بودند؛ اما در سال 79 در ماده صد قانون برنامه توسعه سوم این صندوق‌های غیردولتی پژوهش و فناوری شکل گرفت.

در ادامه نشست نماینده وزیر اقتصاد در کارگروه صندوق‌های پژوهش و فناوری به آسیب‌شناسی این نهادها پرداخت و گفت: اگر نقشه نظام ملی نوآوری کشور را مشاهده کنیم دانشگاه‌ها، پارک علم و فناوری، شرکت‌های دانش‌بنیان و... را می‌بینیم که همانند غرب، در کشور ما نیز ایجاد شده‌اند؛ اما چرا در غرب کار می‌کند؛ اما در ایران نه؟! به این دلیل که موارد مهمی را نادیده گرفته‌ایم مازمانی که نهادهای موازی مثل صندوق‌ها در کنار نهادهای مالی متعارف تأمین‌کننده مثل بانک‌ها ایجاد کردیم بعد از مدتی متوجه شدیم که رفتار آنها شبیه بانک‌ها شده است و به دنبال سودآوری خود هستند و ریسک‌پذیری آن‌ها کاهش می‌یابد. در این بین یک سری مسائل مربوط به اقتصاد کلان است که مشکلات جدی هم محسوب می‌شود؛ مانند تورم. شما نمی‌توانید در جامعه تورمی انتظار داشته باشید افراد سرمایه‌گذاری بلندمدت داشته باشند؛ اما در فرایندهای داخلی نظام مالی هم چالش‌های مهمی داریم. یکی از این چالش‌ها، تضمین صندوق‌های حامی است که این صندوق‌ها برای تضمین کردن پروژه نیازمند اعتبارسنجی هستند برای اعتبارسنجی هم نیازمند داده هستیم در طراحی‌های اولیه نهادهای موازی ما این مسئله را در نظر نگرفته‌ایم به الزاماتش توجه نکردیم. موضوع اصلی هم توجه به توسعه نهاد ضمانت است که البته هنوز هم نهاد ضمانت متولی ندارد. اخیراً هم آیین‌نامه‌ای ابلاغ شده ذیل ماده 8 قانون حداکثر که در آن بیان شده مؤسسات تضمین تعهد می‌توانند تأسیس شوند.

وی افزود: نکته دیگر، بحث اینکه نهاد تضمین‌کننده چطور می‌تواند ریسک را پوشش دهد مطرح می‌شود باید مبتنی بر اعتبارسنجی ریسک را محاسبه کند به تعبیری مدیریت ریسک اعتباری کند. در حوزه اعتبارسنجی هم دوپایه جهت توسعه وجود دارد پایه اول بحث داده و اطلاعات رفتار اعتباری بازیگران این حوزه است این نوع نگاه که دستگاه‌های اجرایی اعتقاد دارند اگر شفاف‌سازی کنند قدرت خود را از دست می‌دهند اشتباه است؛ در تمام دنیا با قوانین الزام‌آور این اتفاق

می‌افتد و سابقه ۱۵۰ ساله دارد. پایه دوم بحث‌های استانداردها است و موضوعاتی که در رابطه با بحث‌های فنی مطرح می‌شود؛ مثلاً در نفت استانداردهای API وجود دارد در حوزه‌های مختلف هم استانداردهایی جود دارد و ظرفیت ارزیابی‌های فنی وجود دارد و امکان‌پذیر بودن فنی کار مشخص می‌شود.

ابوجعفری در ادامه اشاره کرد: ابزارهای تضمین صندوق‌های پژوهش و فناوری و صندوق نوآوری و شکوفایی در کشور وجود دارد که عملاً صندوق نوآوری و شکوفایی از این ابزار اصلاً استفاده نکرده است و صندوق‌های پژوهش و فناوری هم که می‌توانستند استفاده کنند به مسئله توسعه اعتبارسنجی برخورد کردند.

وی در پایان سخنان خود گفت: نکته آخری که باید مطرح کنم این است که به یک زیرساخت مهم در نقشه ملی نوآوری کشور باید توجه کنیم و آن هم ثبت دارایی نامشهود است وقتی که می‌گوییم نوآوری منجر می‌شود به ثبت دارایی‌های نامشهود، باید بتوانیم آن را اندازه‌گیری کنیم و بتوانیم در صورت مالی شرکت آن را نشان بدیم و مبتنی بر آن ارزش افزوده خلق کنیم و بر اساس آن تأمین مالی کنیم این هم یکی از چالش‌های جدی است که تا این نظم ایجاد نشود این سامانه متزلزل هست هر لحظه که رانت بودجه دولتی را از نهادها برداریم تماماً دگرگون می‌شوند و سیستم از هم می‌پاشد در نهایت باعث می‌شود که ما یک سیستم پایدار نداشته باشیم.

باباخان نیز در پایان نشست نکاتی در راستای آسیب‌شناسی و ارائه راهکار بیان داشت: کارگروه‌ها و نهادهای بالادستی باید بسیار جدی‌تر در ساماندهی وضع صندوق‌ها عمل کنند ما شاهد تخطی بعضی از صندوق‌ها هستیم که در اساس نامه ذکر شده است اگر نتوانیم نظارت خوبی بر صندوق‌ها در کشور داشته باشیم مشکلات جدی به وجود می‌آید. بعضی از صندوق‌ها بسیار بی‌پروا در صدور ضمانت‌نامه‌های تعهد پرداخت عمل می‌کنند که از عهده آن‌ها خارج است و این اتفاق یک بی‌اعتمادی برای بقیه صندوق‌ها ایجاد می‌کنند و تأمین مالی شرکت‌ها با لطمه جدی مواجه می‌شود؛ بنابراین هم در زمینه اصلاح اساسنامه به طور مشخص باید بازنگری صورت بگیرد و هم بعد نظارتی بر آن‌ها مهم است. برای امکان اینکه صندوق‌های پژوهش و فناوری از بازار سرمایه بتوانند تأمین مالی شوند هم لازم هست سازوکاری اتخاذ شود که صندوق‌های پژوهش و فناوری بتوانند سهام خود را در بورس عرضه بکنند و از بازار سرمایه برای شرکت‌های دانش‌بنیان تأمین مالی کنند؛ مانند صندوق‌های جسورانه بورسی که البته مسائل قانونی آن حل شده است و فرایند اجرای آن مشکل دارد که نیازمند پیگیری برای حل شدن است.